

Tonga

**LAO (FAKATONUTONU) (FIKA 2) KI HE
LAO ‘O E KONISITUTONE ‘O TONGA 2010**

Lao Fika 20 ‘o e 2010

LAO (FAKATONUTONU) (FIKA 2) KI HE LAO 'O E KONISITUTONE 'O TONGA 2010

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

1	Hingoa nounou.....	5
2	Fakatonutonu 'a e kupu 17 – 'E fai 'e he Tu'i 'ene pule ta'e filifilimanako	5
3	Fakatonutonu 'a e kupu 19 – Ke fakaha loto e fakamole.....	6
4	Fakatonutonu 'a e kupu 22 – Kau ka'ate mo e kau tau (Militia)	6
5	Fetongi 'a e kupu 24 - Tapu ki he kau 'ofisa faka-pule'anga ke fai fakatau.....	6
6	Fakatonutonu 'a e kupu 30 – Pule'anga.....	6
7	Fakatonutonu 'a e kupu 31 – Ko e anga 'o e Pule'anga	6
8	Fakahu atu 'a e kupu 31A – 'Ateni Seniale	7
9	Fetongi 'a e kupu 37 – 'Oku ngofua ki he Tu'i ke faka-molemole'i 'a e kau popula	7
10	Fakatonutonu 'a e kupu 39 - Ngaahi talite.....	8
11	Fakatonutonu 'a e kupu 41 – Ngaahi mafai 'o e Tu'i – 'Ai hono huafa ki he ngaahi lao	8
12	Fetongi 'a e kupu 50 – Ko e fa'ahinga 'oku kau ki he Fakataha Tokoni pea mo e ngaahi mafai 'a e Fakataha Tokoni	8
13	Fakahu atu 'a e kupu 50A – Palemia	8
14	Fakahu atu 'a e kupu 50B – Paloti ke fakamalooloo'i 'a e Palemia	9
15	Fetongi 'a e kupu 51 – Ko e fa'ahinga 'oku kau ki he Fakataha Kapineti pea mo e ngaahi mafai 'o e Kapineti	10
16	Fetongi 'a e kupu 54 – Kau Kovana – anga 'o honau fakanofa.....	11
17	Fakatonutonu 'a e kupu 55 – Ngaahi Mafai 'o e kau Kovana	11
18	Fetongi 'a e kupu 59 – Kinautolu 'oku hu 'i he Fale Alea.....	11
19	Fetongi 'a e kupu 61 – Ko e Sea.....	12
20	Fetongi 'a e kupu 62 – Ko e ngaahi tu'utu'uni 'o e Fale Alea.....	12
21	Fakatonutonu 'a e kupu 70 – Anga ta'etaau 'i he 'ao 'o e Fale Alea.....	13
22	Fetongi 'a e kupu 71- 'Oku ngofua ke fakahifo ha nopele 'o e Fale Alea.....	13

23	Fakatonutonu 'a e kupu 75 – Ko e faka'ilo (Impeachment).....	13
24	Fakatonutonu 'a e kupu 76 – Toe fili	14
25	Fetongi 'a e kupu 77 – Ko e Fili Lahi Angamaheni	14
26	Fakatonutonu 'a e kupu 85 – Ko e Fakamaau'anga Tangi	14
27	Fetongi 'a e kupu 86 – Ko e Fakamaau'anga Lahi.....	14
28	Fakatonutonu 'a e kupu 87 – Kau fakamaau ke ma'u honau tu'unga lolotonga 'oku nau anga taau.	15
29	Tepile – Founa Ngaue ki hono fakanofa 'o ha Palemia	15
30	Ngaahi Fakatonutonu iiki	16

TEPILE**17**

LAO (FAKATONUTONU) (FIKA 2) KI HE LAO 'O E KONISITUTONE 'O TONGA 2010

Lao Fika 20 'o e 2010

KO E LAO (FAKATONUTONU) (FIKA 2) KI HE LAO 'O E
KONISITUTONE 'O TONGA 2010

'Oku ou loto ki ai,
SIAOSI TUPOU V,
'Aho 24 'o Novema 2010.

'OKU TU'UTU'UNI 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e
Pule'anga 'o pehe:

1 Hingoa nounou

- (1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) (Fika 2) ki he Lao 'o e Konisitutone
'o Tonga 2010.
- (2) 'I he Lao ni, 'e ui 'a e Lao 'o e Konisitutone 'o Tonga, 'i hono fakatonutonu,
ko e "Konisitutone".

2 Fakatonutonu 'a e kupu 17 – 'E fai 'e he Tu'i 'ene pule ta'e filifilimanako

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 17 'o e Konisitutone, 'i he paaki Faka-Pilitania pe, 'aki
hono fakapekia 'a e "govern" pea fetongi'aki 'a e "reign".

3 Fakatonutonu 'a e kupu 19 – Ke fakaha loto e fakamole

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 19 'o e Konisitutone 'aki hono –

- (a) fakapekia 'a e palakalafi (b); pea
- (b) fakapekia 'a e “Tauhi Pa'anga” pea fetongi'aki 'a e “Minisita Pa'anga” 'i he feitu'u pe 'oku ha ai.

4 Fakatonutonu 'a e kupu 22 – Kau ka'ate mo e kau tau (Militia)

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 22 'o e Konisitutone 'aki hono -

- (a) fakapekia 'a e 'uluaki setesi; pea
- (b) 'i he paaki Faka-Tonga pe, 'aki hono fakapekia 'a e ngaahi lea “Pea 'oku” pea fetongi'aki 'a e “Oku”.

5 Fetongi 'a e kupu 24 - Tapu ki he kau 'ofisa faka-pule'anga ke fai fakatau

'Oku fakapekia 'a e kupu 24 'o e Konisitutone pea fetongi'aki eni –

“24 Tapu ki he kau 'ofisa faka-pule'anga ke fai fakatau

'E 'ikai ngofua ki ha taha 'oku ma'u tu'unga 'i he Pule'anga pe ko e tu'unga totongi pe 'ikai ke ne ma'u ha tu'unga pe ma'u totongi mei ha Pule'anga kehe 'i he te'eki fakangofua pehe kiate ia 'e he Kapineti. Pea 'e 'ikai ngofua ki ha taha 'oku ma'u tu'unga totongi 'i he Pule'anga ke ne fai fakatau pe ngaue ki ha taha kehe, tukukehe 'i he loto ki ai ki mu'a 'a e Kapineti.”.

6 Fakatonutonu 'a e kupu 30 – Pule'anga

'I he kupu 30 'o e Konisitutone –

- (a) fakafika fo'ou 'a e kupu ko e 31; pea
- (b) fakapekia 'a e ngaahi lea “Ko e Tu'i, Fakataha Tokoni mo e Kapineti (Ko e kau Minisita)” pea fetongi'aki 'a e “Kapineti”.

7 Fakatonutonu 'a e kupu 31 – Ko e anga 'o e Pule'anga

'Oku fakapekia, fakafika fo'ou pea fetongi'aki 'a e kupu 31 'o e Konisitutone 'a e –

“30 Ko e anga 'o e Pule'anga

Ko e anga 'o e fai 'a e Pule 'o e Fonua ni ko e Pule'anga Tu'i Faka-Konisitutone 'i he malumalu 'o 'Ene 'Afio ko e Tu'i ko Siaosi Tupou V mo kinautolu 'e hoko kiate ia.”.

8 Fakahu atu 'a e kupu 31A – 'Ateni Seniale

'Oku fakatonutonu 'a e Konisitutone 'aki hono fakahu atu 'a e kupu ni –

“31A 'Ateni Seniale

- (1) Kuo pau ke fakanofu 'e he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni ha 'Ateni Seniale, 'a ia kuo pau ke ne—
 - (a) hoko ko e tokotaha tefito ke ne 'oatu 'a e fale'i faka-lao ma'ae Kapineti pea mo e Pule'anga;
 - (b) pule ki he ngaahi hopo hia kotoa ma'ae Kalauni; pea
 - (c) fakahoko ha ngaahi fatongia mo ha ngaue kehe 'oku fiema'u 'e he lao.
- (2) Kuo pau ki he 'Ateni Seniale, tukukehe ha tu'utu'uni kehe 'a e lao, ke ne ma'u 'a e mafai kakato ke fakahoko hono ngaahi mafai mo e ngaahi fatongia faka-lao, 'o tau'ataina mo 'ikai ha fa'ahinga kaunoa pe mei ha taha pe ma'u mafai.
- (3) Kuo pau ko e 'Ateni Seniale ko ha taha 'oku fe'unga ke hoko ko ha Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Lahi pea kuo pau ke ne, fakatatau ki ha ngaahi aleapau kuo fokotu'utu'u, ke ne ma'u hono tu'unga lolotonga 'oku ne anga taau.
- (4) Kuo pau ke tu'utu'uni 'e he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni 'a e ngaahi tu'unga 'o hono fakanofu 'o e 'Ateni Seniale pea te ne ma'u 'a e mafai ke ne tuku ia ki tu'a.”.

9 Fetongi 'a e kupu 37 – 'Oku ngofua ki he Tu'i ke faka-molemole'i 'a e kau popula

'Oku fakapekia 'a e kupu 37 'o e Konisitutone pea fetongi'aki eni –

“37 'Oku ngofua ki he Tu'i ke foaki ha fakamolemole'i

'E ngofua ki he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni ke ne foaki ha Fakamolemole'i Faka-Tu'i ki ha taha pe 'oku ne maumau'i ha lao ('o kau ai ha taha kuo halaia 'i hano maumau'i ha lao) tukukehe 'a e ngaahi hopo faka'ilo (impeach).”.

10 Fakatonutonu 'a e kupu 39 - Ngaahi talite

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 39 'o e Konisitutone 'aki hono fakapekia eni –

“‘E 'ikai ngofua ki he Tu'i ke ue'i 'a e tute ta'e loto ki ai 'a e Fale Alea.”.

11 Fakatonutonu 'a e kupu 41 – Ngaahi mafai 'o e Tu'i – 'Ai hono huafa ki he ngaahi lao

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 41 'o e Konisitutone 'aki hono fakapekia 'a e “pule”' pea fetongi'aki 'a e “pule”.

12 Fetongi 'a e kupu 50 – Ko e fa'ahinga 'oku kau ki he Fakataha Tokoni pea mo e ngaahi mafai 'a e Fakataha Tokoni

'Oku fakapekia 'a e kupu 50 'o e Konisitutone pea fetongi'aki eni –

“50 Ko e fa'ahinga 'oku kau ki he Fakataha Tokoni pea mo e ngaahi mafai 'a e Fakataha Tokoni

- (1) Kuo pau ke fakanofu 'e he Tu'i ha Fakataha Tokoni ke fale'i ia. 'E kau ki he Fakataha Tokoni 'a e ni'ihia 'a ia 'e finangalo ki ai 'a e Tu'i ke fekau ke nau kau ai.
- (2) Kapau 'oku 'i ai ha hopo 'e fakamaau'i 'i he Fakamaau'anga Fonua fekau'aki mo e ngaahi tofi'a mo e ngaahi hingoa tukufakaholo, kuo pau 'e fakalao ki ha taha pe 'o e ongo fa'ahi ke ne tangi ki he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni 'a ia kuo pau ke ne tu'utu'uni 'a e founa 'e fakahoko'aki 'a e tangi pea ko e tu'utu'uni 'a e Tu'i 'i he Fakataha Tokoni kuo pau 'e aofangatuku.
- (3) 'E ngofua ki he Fakataha Tokoni 'i ha Tu'utu'uni 'a e Fakataha Tokoni ke tu'utu'uni 'a 'ene ngaahi founa ngaue.”.

13 Fakahu atu 'a e kupu 50A – Palemia

Kuo pau ke fakahu atu 'a e hingoa 'o e kupu mo e kupu ko eni 'i he Konisitutone –

“KO E PALEMIA**50A Ko e Palemia**

- (1) Kuo pau ke fakanofu 'e he Tu'i mei he kau fakafofonga kuo fili ha Palemia 'a ia kuo fokotu'u atu 'e he Fale Alea 'o fakatatau ki he founa ngaue kuo fokotu'u atu 'i he Tepile ki he, pe kupu 50B 'o e, Konisitutone ko eni.
- (2) Kuo pau ke ma'u 'e he Palemia 'a e lakanga kae 'oua –

- (a) 'oku fakanofu ha Palemia kehe 'o fakatatau ki he Konisitutone ko eni;
 - (b) kuo fakata'e'aonga'i 'a hono fakanofu 'i he kupu 50B;
 - (c) kuo pekia,fakafisi pe kuo fakata'e'aonga'i hono fakanofu hili hano fakangata 'ene hoko ko ha fakafofonga kuo fili 'i ha 'uhinga kehe ange mei hono veteki 'o e Fale Alea; pe
 - (d) kuo ne hoko 'o 'ikai malava ke ma'u lakanga 'o fakatatau ki he Konisitutone ko eni pe ko ha toe lao kehe.
- (3) Kuo pau ki he Palemia ke toutou lipooti ki he Tu'i pea 'i hono fiema'u 'i he ngaahi me'a kuo hoko felave'i mo e pule'anga pea mo e tukunga 'oku 'i ai 'a e fonua."

14 Fakahu atu 'a e kupu 50B – Paloti ke fakamaloloo'i 'a e Palemia

'Oku fakahu atu 'a e kupu ko eni ki he Konisitutone –

"50B Paloti ke fakamaloloo'i 'a e Palemia

- (1) Kapau kuo paasi 'e he Fale Alea ha fokotu'u kuo fakamatala'i ko ha "Paloti ke fakamaloloo'i 'a e Palemia" 'o fakatatau ki he kupu ni, pea 'i hono fakaha 'o e tu'utu'uni ko ia ki he Tu'i 'e he Sea, kuo pau 'e lau kuo fakafisi pea kuo fakata'e'aonga'i 'a e ngaahi fakanofu 'o e Palemia mo e kau Minisita hono kotoa.
- (2) Ko ha Paloti ke fakamaloloo'i 'a e Palemia -
 - (a) kuo pau 'e 'ikai fakahoko kae 'oua kuo 'oatu ki he Sea 'o 'oua toe si'i hifo 'i he 'aho ngaue 'e 5 ha fanongonongo 'a e taumu'a ke fakahoko 'a e fokotu'u ko ia.
 - (b) kuo pau ke 'ikai ngaue'aki ia kapau na'e fakahoko 'i loto 'i he mahina 'e 18 hili 'a hono fakahoko ko ia 'o e fili lahi, pe 'i loto 'i he mahina 'e 6 kimu'a 'a e 'aho 'a ia kuo pau ke fakahoko ai ha fili 'o fakatatau ki he kupu 77(1), pe 'i loto 'i he mahina 'e 12 hili'a e 'aho 'a ia ne paloti'i fakamuimui taha ai ha fokotu'u pehe 'i he Fale Alea.
- (3) Kapau 'i loto 'i he houa 'e 48 'o e fakata'e'aonga'i 'o e fakanofu 'o e Palemia mo e kotoa 'o e kau Minisita 'o fakatatau ki he kupu-si'i (1) hili ha paloti ke fakamaloloo'i 'a e Palemia, 'e tali 'e he Fale Alea ha fokotu'u 'oku ne fokotu'u atu ke fakanofu ke Palemia ha fakafofonga kuo fili kehe, pea 'i hono fakaha 'o e tu'utu'uni ko ia ki he Tu'i 'e he Sea, kuo pau ke fakanofu 'e he Tu'i 'a e taha ko ia kuo fokotu'u ko e Palemia.
- (4) Kapau 'e 'ikai fakaha ki ai ha fokotu'u 'o fakatatau ki he kupu-si'i (3) hili ha paloti ke fakamaloloo'i 'a e Palemia, kuo pau ki he Tu'i ke ne –

- (a) veteki 'a e Fale Alea pea fekau ke fakahoko ha fili lahi 'i ha 'aho 'ikai laka hake 'i he 'aho 'e 90 mei ai;
- (b) fakanofu ko ha Palemia fakataimi ha fakafofonga kuo fili 'a ia 'oku finangalo 'a e Tu'i 'oku malava lelei ke ne taki ha pule'anga fakataimi, ka 'e 'ikai ko ha taha na'e Palemia felave'i mo ha fokotu'u ke fakamalolo'i ia 'a ia na'e tali 'e he Fale Alea, kae 'oua kuo fakanofu ha Palemia hili 'a e fili lahi; pea
- (c) 'i ha femahino'aki mo e Palemia fakataimi, fakanofu ha kau Minisita fakataimi ke nau ma'u lakanga kae 'oua kuo fakanofu ha kau Minisita hili 'a e fili lahi.

15 Fetongi 'a e kupu 51 – Ko e fa'ahinga 'oku kau ki he Fakataha Kapineti pea mo e ngaahi mafai 'o e Kapineti

'Oku fakapekia 'a e kupu 51 'o e Konisitutone pea fetongi'aki 'a e –

“51 Fatongia, fa'ahinga 'oku kau ki he pea mo e ngaahi mafai 'o e Kapineti

- (1) Kuo pau ke 'i he Kapineti 'a e mafai pule 'o e Fonua, 'a ia kuo pau ke nau ma'u 'a e ngafa 'o e fengaue'aki fakataha mo e taliui ki he Fale Alea 'a e ngaahi fatongia pule 'o e Pule'anga.
- (2) Kuo pau ke kau atu ki he Kapineti 'a e Palemia mo e kau Minisita kehe ko ia kuo fokotu'u 'e he Palemia pea fakanofu 'e he Tu'i:

Ka kuo pau –

- (a) 'e ngofua ke fokotu'u 'e he Palemia 'o 'ikai lahi hake 'i he toko 4 'a ia 'oku 'ikai ko ha kau fakafofonga kuo fili ko e kau Minisita 'o e Kapineti;
- (b) ko e Palemia mo e Kapineti ke si'i hifo honau tokolahi 'i he vaeua 'o e tokolahi 'o e kau memipa 'o e Fale Alea kuo fili, 'o 'ikai ke kau ai 'a e Sea.
- (3) Kuo pau ke tauhi 'e he Minisita hono tu'unga ko e Minisita kae 'oua –
 - (a) kuo fakata'e'aonga'i 'e he Tu'i 'a hono fakanofu 'i ha fokotu'u atu 'e he Palemia pe fakatatau ki he kupu 50B;
 - (b) kuo pekia, fakafisi pe kuo tuku ki tu'a mei hono lakanga hili hono faka'ilo 'i he kupu 75; pe
 - (c) kuo ne hoko 'o 'ikai malava ke ma'u lakanga 'o fakatatau ki he Konisitutone ko eni pe ko ha toe lao kehe:

TUKUKEHE KAPAU: Hili ha fili lahi, pea 'i hono fakanofu 'i he kupu 50B (4)(c), kuo pau ke hoko pea hoko atu 'a e kau Minisita ko e kau Minisita tauhi fakataimi kae 'oua kuo fakata'e'aonga'i honau ngaahi fakanofu pe hoko atu 'i he fokotu'u 'a e Palemia fo'ou kuo fakanofu;

pea lolotonga 'a e taimi ko ia kuo pau 'e 'ikai fakahoko 'e he kau Minisita tauhi fakataimi ha fakamole 'oku 'ikai angamaheni pe 'ikai fiema'u ta'e 'i ai ha fakangofua tohi mei he Minisita Pa'anga tauhi fakataimi.

- (4) 'E ngofua ki he Palemia ke vahe'i pe toe vahe'i 'a e ngaahi potungaue ki he pea 'i he vaha'a 'o e kau Minisita 'o e Kapineti.
- (5) Kuo pau ke fa'u 'e he Minisita takitaha ha lipooti fakata'u ki he Fale Alea 'o fale'i fekau'aki mo e ngaahi ngaue mo e ngaahi palani 'o 'ene potungaue pea kapau 'oku faka'amu 'a e Fale Alea ke 'ilo ki ha toe me'a felave'i mo e potungaue 'o ha Minisita kuo pau ke ne tali 'a e ngaahi fehu'i kotoa kuo 'oatu kiate ia 'e he Fale Alea pea lipooti 'a e me'a kotoa fekau'aki mo 'ene potungaue.
- (6) Kuo pau ki ha Minisita 'oku 'ikai ko ha fakafofonga kuo fili ke ne kau ki he pea paloti 'i he Fale Alea pea kuo pau, tukukehe ha toe tu'utu'uni kehe 'i ha toe Lao, ke ne ma'u kotoa 'a e ngaahi totonu, ngaahi fatongia mo e ngaahi ngafa 'o ha fakafofonga kuo fili tukukehe ka kuo pau 'e 'ikai 'i ai ha'ane totonu ke paloti 'i ha paloti ke fakamaloloo'i 'a e Palemia 'i he kupu 50B.
- (7) Ko e lea "mafai pule" 'i he kupu-si'i (1) 'oku 'ikai ke kau ai 'a e ngaahi mafai 'oku 'i he Tu'i mo e Tu'i 'i he Fakataha Tokoni, 'o tatau ai pe pe 'oku fakaha 'e he Konisitutone ni, pe ko ha Lao 'o e Fale Alea, ha lao si'i, mo e Ngaahi Totonu Faka-Tu'i."

16 Fetongi 'a e kupu 54 – Kau Kovana – anga 'o honau fakanofa

'Oku fakapekia 'a e kupu 54 'o e Konisitutone pea fetongi'aki eni –

"54 Kau Kovana – anga 'o honau fakanofa

'E fakanofa 'e he Tu'i 'a e Kovana ki Ha'apai mo Vava'u 'i he fale'i 'a e Palemia."

17 Fakatonutonu 'a e kupu 55 – Ngaahi Mafai 'o e kau Kovana

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 55 'o e Konisitutone 'aki hono fakapekia 'a e "Ka hala 'a e pule 'a ha Kovana 'oku ngofua ke faka'ilo mo fakamaau'i (impeach) ia 'i he Fale Alea."

18 Fetongi 'a e kupu 59 – Kinautolu 'oku hu 'i he Fale Alea

'Oku fakapekia 'a e kupu 59 'o e Konisitutone pea fetongi'aki 'a e –

“59 Kinautolu ‘oku hu ‘i he Fale Alea

- (1) Ko e Fale Alea kuo pau ke kau ki ai ‘a e –
 - (a) kau fakafofonga ‘o e kau nopele;
 - (b) kau fakafofonga ‘o e kakai; mo e
 - (c) kotoa ‘o e kau memipa ‘o e Kapineti.
- (2) Kuo pau ki he kau Minisita ‘o e Kapineti ‘a ia ko e kau fakafofonga kuo fili, tukukehe ka tuku ki tu’a hili hono faka’ilo ‘i he kupu 75, ke hoko atu pe ko e kau memipa ‘o e Fale Alea pea kei fakafofonga pe ‘i honau vahenga fili takitaha lolotonga honau fakanofa ko e Minisita.”.

19 Fetongi ‘a e kupu 61 – Ko e Sea

‘Oku fakapekia ‘a e kupu 61 ‘o e Konisitutone pea fetongi’aki eni –

“61 Ko e Sea

- (1) Kuo pau ki he Tu’i, ‘i loto ‘i he ‘aho ‘e 5 hili hono fakanofa ‘o e Palemia ‘o fakatatau ki he kupu 50A hili ha fili lahi, ke fakanofa ha taha ‘o e kau fakafofonga ‘o e kau nopele kuo fili ‘i hono fokotu’u atu ‘e he Fale Alea, ke Sea ‘i he Fale Alea.
- (2) Kuo pau ki he Sea ke hoko atu pe ‘i hono lakanga kae ‘oua –
 - (a) kuo fakanofa ‘e he Tu’i ha Sea Fakataimi hili ‘a e fili lahi hono hoko ‘o fakatatau ki he kupu-si’i (8) ‘o e Tepile ki he Konisitutone ni;
 - (b) kuo fakata’e’aonga’i hono fakanofa ‘i he kupu-si’i (3); pe
 - (c) kuo pekia, fakafisi pe kuo fakata’e’aonga’i hono fakanofa hili hano fakangata ‘ene hoko ko ha fakafofonga kuo fili ‘i ha ‘uhinga kehe ange mei hono veteki ‘o e Fale Alea.
- (3) Kapau ‘e fokotu’u atu ‘e he Palemia ‘i he loto ki ai ‘a e vaeua ‘o e kau memipa ‘o e Fale Alea, ki he Tu’i ke fakahifo ‘a e Sea mei hono lakanga, kuo pau ki he Tu’i ke ne fakata’e’aonga’i ‘a e fakanofa ‘o e Sea pea fakanofa ha Sea fo’ou ‘i ha fokotu’u atu ‘e he Fale Alea.
- (4) Kuo pau ke fakanofa ‘e he Tu’i ha Sea ‘i loto ‘i he ‘aho ‘e 7 ‘a e ‘ataa ‘o e lakanga.”.

20 Fetongi ‘a e kupu 62 – Ko e ngaahi tu’utu’uni ‘o e Fale Alea

‘Oku fakapekia ‘a e kupu 62 ‘o e Konisitutone pea fetongi’aki ‘a e –

“62 Ko e ngaahi tu'utu'uni 'o e Fale Alea

- (1) 'E tu'utu'uni 'e he Fale Alea ki he ngaahi lao 'oku kau ki he'enua ngaahi fakataha.
- (2) 'E ngofua ki ha memipa 'o e Fale Alea, 'o fakataha ki hono ngaahi tu'utu'uni ke –
 - (a) fakahu ha Lao Fakaangaanga ki he Fale Alea;
 - (b) fokotu'u atu ha fokotu'u ke tipeiti'i 'i he Fale Alea; pe
 - (c) fakahoko ha tohi tangi ki he Fale Alea,
pea kuo pau ke fakahoko ia 'o fakataha ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e Fale Alea.

21 Fakatonutonu 'a e kupu 70 – Anga ta'etaau 'i he 'ao 'o e Fale Alea

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 70(1) 'o e Konisitutone 'aki hono fakapekia 'a e ngaahi lea hili 'a e palakalafi si'i (f) pea fetongi'aki 'a e –

“ e ngofua, 'i ha tu'utu'uni 'a e Fale Alea, ke tuku popula 'i ha vaha'a taimi 'oku 'ikai toe laka hake 'i he 'aho 'e tolungofulu pea kapau ko ha memipa ia 'o e Fale Alea 'e ngofua ke tuku ia ki tu'a mei he Fale Alea 'o a'u ki he 'aho 'e tolungofulu ke fetongi'aki 'a e pe tanaki atu ki ha toe tautea kehe.”.

22 Fetongi 'a e kupu 71- 'Oku ngofua ke fakahifo ha nopele 'o e Fale Alea

'Oku fakapekia 'a e kupu 71 'o e Konisitutone pea fetongi'aki 'a e –

“71 'Oku ngofua ke fakahifo ha nopele 'o e Fale Alea

Ka 'i ai ha fakafongfa 'o e kau nopele 'e fakahifo 'e 'i he kau nopele ke fili ha taha ke fetongi ia 'i he Fale Alea ka 'e 'ikai mole ai hono hinga 'eiki pe ko hono tofi'a kapau 'oku 'ikai ko e talisone pe ko e angatu'u.”.

23 Fakatonutonu 'a e kupu 75 – Ko e faka'ilo (Impeachment)

- (1) 'Oku fakatonutonu 'a e kupu 75 'o e Konisitutone 'aki hono fakapekia 'a e ngaahi lea “ki he kau fakafongfa 'o e Fale Alea ke faka'ilo (impeach) ha taha 'o e Fakataha Tokoni, Minisita, Kovana, pe Fakamaau Lahi” 'i he kupu-si'i (1) pea fetongi'aki eni –

“ki ha memipa 'o e Fale Alea, 'i he'ene fili pe 'a'ana pe ko ha ola 'o ha tohi launga kuo fakahoko ki ai 'e ha taha Tonga, ke fokotu'u ki he Fale Alea, 'o fakataha ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e Fale Alea, ke faka'ilo ha Minisita pe ha fakafongfa 'o e kau nopele pe 'o e kakai”.

- (2) 'Oku fakatonutonu 'a e kupu 75 'o e Konisitutone 'aki hono fakapekia 'a e kupu-si'i (3) mo e (4) pea fetongi'aki 'a e –

“(3) 'E fai 'a e fakamaau 'o hange ko hono hongofulu ma taha 'o e kupu, pea kuo pau 'e sea ai 'a e Tu'i Fakamaau Lahi.”.

24 Fakatonutonu 'a e kupu 76 – Toe fili

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 76 'o e Konisitutone 'aki hono fakahu atu hili 'a e lea “kakai” 'a eni-

“pea ko e fakahifo pe ha memipa hili hono faka'ilo fakafalealea.”.

25 Fetongi 'a e kupu 77 – Ko e Fili Lahi Angamaheni

'Oku fakapekia 'a e kupu 77 'o e Konisitutone pea fetongi'aki eni –

“77 Ko e fili lahi angamaheni

- (1) Kuo pau ke angamaheni hono fakahoko 'a e ngaahi fili ma'ae kotoa 'o e kau fakafongia 'o e kau nopele mo e kakai 'i he ta'u 'e fa kotoa pe, pea kapau 'oku 'ikai veteki kimu'a kuo pau ke tu'u veteki 'a e Fale Alea 'i he 'osi 'a e ta'u 'e fa mei he 'aho 'o e fili lahi fakamuimui taha.
- (2) 'Oku ngofua ki he Tu'i, 'i ha'ane finangalo, ke veteki 'a e Fale Alea 'i ha taimi pe pea fekau ke fakahoko ha fili fo'ou.
- (3) Kapau kuo veteki 'e he Tu'i 'a e Fale Alea pe ko ha ngaue 'a e kupu-si'i (1), kuo pau ki he Tu'i, hili ha femahino'aki mo e Sea 'o e Fale Alea, ke fokotu'u ha 'aho ki he fili lahi.”.

26 Fakatonutonu 'a e kupu 85 – Ko e Fakamaau'anga Tangi

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 85 'o e Konisitutone 'aki hono fakahu atu 'a e kupu-si'i ko eni –

- “(2) Kuo pau ki he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni ke tu'utu'uni ki he ngaahi tu'unga 'o hono fakanofa 'o e Kau Fakamaau ki he Fakamaau'anga Tangi pea 'e ngofua ke ne tuku kinautolu ki tu'a.”.

27 Fetongi 'a e kupu 86 – Ko e Fakamaau'anga Lahi

'Oku fakapekia 'a e kupu 86 'o e Konisitutone pea fetongi'aki eni –

“86 Ko e Fakamaau’anga Lahi

- (1) Ko e Fakamaau’anga Lahi kuo pau ke kau ki ai ‘a e Tu’i Fakamaau Lahi pea mo ha kau fakamaau kehe ‘a ia ‘e fakanofu mei he taimi ki he taimi ‘e he Tu’i ‘i he Fakataha Tokoni:
Ka kuo pau ke ‘ikai fakanofu ha taha tukukehe –
- (a) ka ‘oku ne ma’u, pe na’a ne ma’u, ha tu’unga ngaue fakamaau ma’olunga; pe
- (b) (i) kuo ne paasi ke ngaue ko ha fakafofonga lao ‘i ha fakamaau’anga ‘i ha feitu’u ‘o e Kominueli ‘o ne ma’u ai ha mafai ta’efakangatangata ‘i he ngaahi me’a faka-sivile pe ngaahi me’a kau ki he hia; pe
- (ii) kuo ne paasi ke ngaue pehe ‘o ‘ikai ke si’i hifo ‘i he ta’u ‘e hongofulu.
- (2) Kuo pau ki he Tu’i ‘i he Fakataha Tokoni ke tu’utu’uni ki he ngaahi makatu’unga ‘o e fakanofu ‘o e Tu’i Fakamaau Lahi mo e Kau Fakamaau ‘o e Fakamaau’anga Lahi, pea ‘e ngofua ke ne tuku ki tu’a ‘a kinautolu.”.

28 Fakatonutonu ‘a e kupu 87 – Kau fakamaau ke ma’u honau tu’unga lolotonga ‘oku nau anga taau.

‘Oku fakapekia ‘a e kupu 87 ‘o e Konisitutone pea fetongi’aki eni –

“87 Kau Fakamaau ke ma’u honau tu’unga lolotonga ‘oku nau anga taau

Kuo pau ki he kau fakamaau ke nau ma’u honau tu’unga lolotonga ‘oku nau anga taau ‘o fakatatau ki ha fokotu’utu’u aleapau.

Ka kuo pau ke fakalao ‘a e fakanofu ‘o e Kau Fakamaau ‘o e Fakamaau’anga Lahi mo e Fakamaau’anga Tangi ki he ngaahi taimi fakatangatangata, pe ki he ngaahi me’a ‘i ha hopo makehe ‘a e Fakamaau’anga Lahi pe Fakamaau’anga Tangi, pe ki he ngaahi hopo makehe ‘e ‘oatu ki he Fakamaau’anga ‘i he faka’ataa ‘e he Tu’i ‘i he Fakataha Tokoni.”.

29 Tepile – Founa Ngaue ki hono fakanofu ‘o ha Palemia

‘Oku fakatonutonu ‘a e Konisitutone ‘aki hono fakahu atu ‘o e Tepile ‘a ia ‘oku ha atu ‘i he Tepile ‘o e Lao ni.

30 Ngaahi Fakatonutonu iiki

Ko e ngaahi kupu 'o e Konisitutone 'oku ha 'i he kolomu 1 'o e Tepile ni kuo pau ke fakatonutonu ia 'o fakatatau ki he'ene ha 'i he kolomu 2.

Kolomu 1	Kolomu 2
Kupu 53	Liliu 'a e "Minisita Tauhi Pa'anga" ki he "Minisita Pa'anga" 'i he hingoa 'o e kupu pea mo e kupu.
Kupu 79	Liliu 'a e "Fakataha Tokoni" ki he "'Ene 'Afio".
Kupu 83	Fakapekia 'a e palakalafi faka'osi pea fetongi'aki eni – "Kuo pau 'e tohi 'e he kau memipa 'o e Fakataha Tokoni honau hingoa ki he tohi fuakava pea lau ia 'i he 'ao 'o e Tu'i. Kuo pau 'e tohi 'e he Kau Minisita, kau nopele mo e kau fakafofonga 'o e kakai honau hingoa ki he tohi fuakava pea lau ia 'i he 'ao 'o e Fale Alea."
Kupu 88 (1)	Fakapekia 'a e "Palemia (Prime Minister) 'i he loto ki ai 'a e Kapineti 'i he huafa pea ma'a 'Ene 'Afio" pea fetongi'aki 'a e "Tu'i 'i he Fakataha Tokoni'
Kupu 83 mo e 95	Fakapekia 'a e "Taufa'ahau Tupou IV" pea fetongi'aki 'a e "Siaosi Tupou V"

Na'e tali 'e he Fale Alea 'i he 'aho 20 ni 'o Siulai 2010.

TEPILE

“Tepile

Founga Ngaue ki hono Fakanofu 'o ha Palemia

(kupu 50A)

- (1) Kuo pau ki he Fale Alea ke ne fakahoko ha fokotu'u ki hono fakanofu 'o e Palemia 'o hange ko 'eni-
 - (a) 'i loto 'i he 'aho 'e 10 'i hono fakafoki 'o e tohi tu'utu'uni fili hili hono fakahoko 'o e fili lahi, kuo pau ki he Sea Fakataimi kuo fakanofu 'i he kupu-si'i (8) 'o e Tepile ni ke ne fakaafe'i 'a e kau fakafonganga kotoa pe kuo fili ke fakahu ange kiate ia 'a 'enau ngaahi fokotu'u ki he Palemia Fili, ke poupou'i ia 'e ha fakafonganga kuo fili 'e toko 2 pea ke ma'u ia 'e he Sea Fakataimi 'i loto 'i he 'aho 'e 14 mei hono fakafoki 'o e tohi tu'utu'uni fili; pea he'ikai ke ngofua ki ha fakafonganga kuo ne fokotu'u pe poupou'i ha kanititeiti ke ne fokotu'u pe poupou'i ha toe taha kehe;
 - (b) 'i loto 'i he 'aho 'e 3 hili 'a e 'aho fakamuimui taha hono ma'u 'o e ngaahi fokotu'u ki he Palemia Fili, kuo pau ki he Sea Fakataimi ke ne ui ha fakataha 'o e kau fakafonganga kakai mo nopele kotoa kuo fili ki he taumu'a ko hono fili pe ko hai kuo pau te nau fokotu'u ke fakanofu ko e Palemia Fili:

Ka kuo pau he 'ikai ke uesia 'a e ngaahi founga ngaue 'i he kupu ni kapau 'e 'i ai ha fakafonganga 'e 'ikai ke lava 'o ma'u ha fakataha, 'i ha fa'ahinga 'uhinga pe;
 - (c) kuo pau ki he kau fakafonganga ma'u fakataha ke nau fakakaukau'i pe ko hai te nau fokotu'u ke fakanofu ko e Palemia Fili, pea 'i he fakataha ko ia ko e fakafonganga kotoa pe 'e 'i ai 'a 'ene totonu ke ne lea ma'ana pe ma'a ha kanititeiti kehe, pea kuo pau ke nau fili 'i ha paloti fakapulipuli pea kapau 'e 'i ai ha kanititeiti te ne ma'u ha ngaahi fili 'oku lahi hake 'i he vaeua 'o e fili, kuo pau ki he Sea Fakataimi ke lipooti ki he Tu'i kuo fokotu'u 'e he kau fakafonganga kuo fili totonu ke fakanofu 'a e taha ko ia ke hoko ko e Palemia Fili;
 - (d) kapau 'e 'ikai ke 'i ai ha kanititeiti 'e taha 'e fili 'i he palakalafi (c) kuo pau ki he Sea Fakataimi hili ha 'aho 'e 2 'o e fakataha ko ia ke ui ha fakataha 'e taha pea kuo pau ko e kanititeiti pe kau kanititeiti na'a nau ma'u 'a e fili si'isi'i taha ke fakata'e'aonga'i pea kuo pau ki he kau fakafonganga ('ikai ke fakamalanga) ke nau fili 'i ha paloti fakapulipuli ki he'enau fili 'i he kau kanititeiti 'oku toe, pea ka 'i ai ha kanititeiti 'e taha te ne ma'u ha ngaahi fili 'oku lahi hake 'i he vaeua 'o e fili pea kuo pau ki he Sea Fakataimi ke lipooti ki he Tu'i ko e kau fakafonganga kuo fili totonu kuo nau fokotu'u ke fakanofu 'a e taha ko ia ko e Palemia Fili;

- (e) kapau 'e 'ikai 'i ai ha kanititeiti 'e taha 'e fili 'i he palakalafi (d) pea kuo pau ki he Sea Fakataimi 'i he 'aho 'e 2 hili 'a e fakataha ko ia ke ui ha fakataha 'e taha pea kuo pau ke toe fakahoko 'a e founa ngaue tatau 'i he palakalafi (d), 'i ha vaha'a taimi ko e 'aho 'e 2 'o kapau 'e fiema'u, kae 'oua leva kuo ma'u 'e ha kanititeiti 'e taha 'a e lahi hake 'i he vaeua 'o e fili kuo fai; pea kuo pau ki he Sea Fakataimi ke lipooti ki he Tu'i kuo fokotu'u 'e he kau fakafofonga kuo fili totonu 'a e taha ko ia ke Palemia Fili.
- (2) Ka 'ikai ke malava 'e he kau fakafofonga 'o fakahoko ha fokotu'u ki he Tu'i 'o fakataha ki he founa ngaue 'i he kupu-si'i (1) 'o e Tepile ni, 'e ngofua ki he Tu'i ke ne fakaloloa 'a e ngaahi taimi kuo fakaha pea 'e ngofua ke ne fakangofua 'a e Sea Fakataimi ke ne liliu 'a e founa ngaue ko ia ke malava ke fakahoko ha fokotu'u.
- (3) 'I hono ma'u 'e he Tu'i mei he Sea Fakataimi 'a e fokotu'u 'a e kau fakafofonga kuo fili 'i he kupu-si'i (1) 'o e Tepile ni, kuo pau ki he 'Eiki Talafekau 'o 'Ene 'Afio ke ne ui 'a e Palemia Fili koe'uhi ke fakanofu 'e he Tu'i.
- (4) Kuo pau ki he Palemia ke ne fakahoko 'ene fuakava ki hono lakanga 'i he 'ao 'o e Fale alea 'i he 'uluaki fakataha 'a e Fale Alea.
- (5) Kuo pau ke toe fokotu'u 'e he Fale Alea 'a hono fokotu'u 'o ha Palemia hili ha paloti ke fakamaloloo'i 'a e Palemia, 'i he founa ko ia 'oku fakaha 'e he kupu 50B 'o e Konisitutone ni.
- (6) 'I ha taimi pe 'oku 'i ai ha lakanga 'ataa 'i he tu'unga 'o e Palemia, tukukehe 'a e hili 'o ha paloti ke fakamaloloo'i 'a e Palemia, kuo pau ke muimui ki he founa ngaue 'oku fakamahino 'i he Tepile ni koe'uhi ke malava 'e he Tu'i ke fakanofu ha Palemia 'i he fokotu'u 'a e Fale Alea, ka 'i he taimi pehe kuo pau ki he Sea ke ne fakahoko 'a e fatongia 'o e Sea Fakataimi 'a ia 'oku ha 'i he Tepile ni.
- (7) Kuo pau ke fai tu'utu'uni 'e he Sea Fakataimi 'i ha'ane femahino'aki mo e Tu'i fekau'aki mo ha fakafekiki 'e fakatupunga mei he pe 'oku fekau'aki mo hono ui pe ko e founa fakahoko 'o ha fakataha 'i he Tepile ni pe ki hono fili pe fokotu'u 'o e Palemia 'i he Tepile ni.
- (8) Ko e'uhi ko e ngaahi taumu'a 'o e Tepile ni, kuo pau ki he Tu'i, 'i loto 'i he 'aho 'e 7 'a e fakaha 'o e ola 'o e fili lahi, ke ne fakanofu ha taha na'e 'ikai ko ha kanititeiti 'i he fili lahi ko ha Sea Fakataimi 'o e Fale Alea, pea ko e tokotaha ko ia kuo pau ke ne hoko ko e Sea Fakataimi kae'oua leva kuo fakanofu ha Sea 'i he kupu 61 'o e Konisitutone ko eni."